

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Δρ. Δημήτρης Γερούκαλης

Ψυχίατρος, Πρόεδρος Διοικητικού Συμβουλίου
του Εθνικού Ιδρύματος Αποκατάστασης Αναπήρων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ζούμε σε μια εποχή συνεχών αμφισβητήσεων και κοινωνικών αλλαγών. Τα ζητήματα αυτά απασχολούν τον άνθρωπο και την κοινωνία σ' όλα τα επίπεδα οργάνωσης και ιεραρχίας. Πολλά λέγονται και γράφονται από τον ημερήσιο τύπο έως πολύ εξειδικευμένα συνέδρια μικρο και μακρο-κοινωνιολογίας. Στο άρθρο που ακολουθεί επιχειρείται μια προσέγγιση του τεράστιου ζητήματος της ηλεκτρονικής επανάστασης και των επιπτώσεων στην κοινωνική οργάνωση και την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Ζούμε την εποχή της ηλεκτρονικής επανάστασης, της επανάστασης της πληροφορίας και αυτή η επανάσταση επηρεάζει την κοινωνική οργάνωση.

Η ανθρώπινη κοινωνία πέρασε από διάφορα στάδια ανάπτυξης και οργάνωσης. Στην αρχή ήταν ο εξαγροτισμός της ανθρώπινης δραστηριότητας για να ακολουθήσει το Πρώτο Κύμα Αλλαγής (ΠΚΑ), το οποίο διήρκεσε χιλιάδες χρόνια και διακρινόταν από την αγροτικού τύπου κοινωνική οργάνωση.

Τα τελευταία τριακόσια χρόνια η ανθρωπότητα πέρασε από το Δεύτερο Κύμα Αλλαγής (ΔΚΑ). Τα κύρια χαρακτηριστικά του ΔΚΑ ήταν η ανάπτυξη των μηχανών στην παραγωγική διαδικασία, η μαζική παραγωγή, η τυπο-

---

Η εισήγηση παρουσιάστηκε στο διεθνές συνέδριο "Η Κοινωνική αλλαγή και η επίδρασή της στην ανθρώπινη συμπεριφορά", που οργάνωσε στην Αθήνα, από 2-7 Νοέμ. 1987 το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής (ΚΨΥ).

ποίηση των παραγομένων προϊόντων, η μαζική κατανάλωση, η μαζική παιδεία. Το εργοστάσιο αποτελούσε τη βάση της κοινωνικής οργάνωσης και τον τρόπο ζωής. Τα κέντρα λήψης των αποφάσεων ήταν μοναδιαία και η οργάνωση διακρινόταν από αυστηρή ιεραρχία. Και τα δύο κύματα αλλαγής χαρακτηρίζονταν από την σωματική ένταση στην εργασία.

Από το 1950, με ταχείς ρυθμούς, αναπτύσσεται και κυριαρχεί το Τρίτο Κύμα Αλλαγής (ΤΚΑ). Οι μεταβολές συντελούνται ταχύτατα και σαν άτομα αισθανόμεθα κάποια σύγχυση λόγω της πολυπλοκότητας των φαινομένων. Χαρακτηριστικά στοιχεία του ΤΚΑ είναι οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, η βιολογική επανάσταση, οι νέες μορφές ενέργειας, η νέα γεωπολιτική ισορροπία, οι πιστωτικές κάρτες, ο τοπικισμός σε αντίθεση με τον διεθνισμό, τα συστήματα πληροφορικής, η αποκέντρωση, το διαστημικό λεωφορείο, η ρομποτική, η συντριβή του βιομηχανικού τρόπου ζωής, η βιοτεχνολογία, η γενετική μηχανική, η νέα τεχνολογία. 9, 10, 11

Α. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

Με την επανάσταση της πληροφορίας διαμορφώνονται νέα δεδομένα για την κοινωνική οργάνωση και τη ζωή του ανθρώπου. Η πληροφορία έχει τα εξής βασικά χαρακτηριστικά. Είναι παραγωγική, διακρίνεται για την υπεραξία της και δεν αποτελεί αναλώσιμη πρώτη ύλη.

Παρατηρείται ανάπτυξη και μεγαλύτερη ποικιλία των ανθρωπίνων και διαπροσωπικών σχέσεων, ο άνθρωπος έχει περισσότερο ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή του και η κατοικία αποκτά πάλι κεντρικό ρόλο στην κοινωνική οργάνωση.

Αναπτύσσεται εντονότερη κοινωνική ζωή στο χώρο εργασίας. Είναι γνωστό ότι η μαζική παραγωγή (ο άνθρωπος στην εν σειρά παραγωγή στο εργοστάσιο) κατάστρεψε αντί να ενισχύσει πολλούς ανθρώπινους δεσμούς. Και το περίεργο είναι ότι ενώ συζητάμε για την αποξένωση που πυροδοτούσε το ΔΚΑ, τώρα προβληματιζόμαστε που μπαίνουμε σε μια ιστορικά εφικτή εναλλακτική λύση. Η ηλεκτρονική επανάσταση μπορεί να δώσει νέα ζωή. Οι εργαζόμενοι στο σπίτι μπορούν πλέον να αναπτύξουν περισσότερους δεσμούς με τις οικογένειές τους και την κοινότητα.^{1 2}

Η πληροφορία έχει τη δυνατότητα να τροποποιεί τη συμπεριφορά. Για να συμβεί αυτό η πληροφορία α) επενεργεί στα αισθήματα και στις δημιουργικές δυνάμεις, β) διευθύνει τη συμπεριφορά αφού την κινητοποιεί προς δράση.

Η ροή της πληροφορίας γίνεται δια μέσου των ηθικών συστημάτων (τα οποία επεξεργάζονται τις αξίες και μέσω αυτών προγραμματίζονται τα κίνητρα της κοινωνικής συμπεριφοράς των ανθρώπων), του πολιτισμικού συστήματος (το οποίο είναι το σύστημα επικοινωνίας, επεξεργάζεται την πληροφορία και τη μετασχηματίζει σε γνώση μέσω του κώδικα της γλώσσας, της λο-

γικής, της επιστήμης, της τεχνολογίας και της τέχνης), του πολιτικού συστήματος (το οποίο επεξεργάζεται αξίες με τον έλεγχο εγκύρων και αποτελεσματικών αποφάσεων-Δίκαιο), και του Δικαίου.³

Η γνώση που παράγεται από την πληροφορία περιέχει, ως υπεραξία, την δύναμη και καθίσταται ένα σημαντικό εργαλείο άσκησης πολιτικής. Με τη γνώση και τον πολιτισμό (ο οποίος προσδιορίζεται ως απόθεμα γνώσεων και ικανοτήτων ενσωματωμένο στην κοινωνία της κάθε συγκεκριμένης χρονικής στιγμής) παράγεται η νέα γνώση.⁶

Η μεταφορά της γνώσης επηρεάζει άμεσα και διαμορφώνει τις κοινωνικές δομές. Για τη μεταφορά αυτή χρησιμοποιούνται ποικίλα κανάλια (αγωγοί) όπως ο πολιτισμός (δημιουργική δραστηριότητα, φιλολογία, τέχνη, κ.λ.π.), η εκπαίδευση, το στυλ της ζωής, τα πρότυπα της κοινωνικής οργάνωσης, η πληροφορία, η επιστήμη, η τεχνολογία, κ.α. Κάθε κανάλι (αγωγός) διαθέτει τη δική του χωρητικότητα μεταφοράς και μνήμης.

Β. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΥΜΑΤΟΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

Στο ΤΚΑ οι τοπικές οικονομίες καθίστανται μεγάλες και περίπλοκες όπως ήταν οι εθνικές οικονομίες πριν από δύο δεκαετίες τις οποίες και υποκαθιστούν.

Το ΤΚΑ χαρακτηρίζεται ως κοινωνία πληροφοριών με αποτέλεσμα την αύξηση (ποσοτικά και ποιοτικά) των υπηρεσιών.

Η επανάσταση της πληροφορίας έχει άμεση σχέση με την απομαζικοποίηση της οικονομίας και την αυξανόμενη κοινωνική διαφοροποίηση.

Όσο περισσότερο σπάζει η μαζική οικονομία τόσο εντονότερη γίνεται η απομαζικοποίηση της κοινωνίας και όσο διαφοροποιείται η οικονομία, τόσο περισσότερες πληροφορίες πρέπει να ανταλλάγουν.

Χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ η επανάσταση της πληροφορίας καθιστά εφικτή τη διάλυση της μαζικής παραγωγής και κατανάλωσης, εκτρέφεται από αυτήν τη διαδικασία.

Η εργασία, στην πορεία του ΤΚΑ, καθίσταται εξυπνότερη με παράλληλη αποδυνάμωση της μυικής εργασίας και της βαρβαρότητας της εργασίας που χαρακτήριζαν τα δύο πρώτα κύματα αλλαγής.

Το περιβάλλον του ανθρώπου καθίσταται περισσότερο "έξυπνο" και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα προαγωγή της λειτουργίας του εγκεφάλου.

Η εκπαίδευση αποκτά νέα σημασία και καθίσταται βασικός μοχλός της ανάπτυξης. Πέρα από την ακαδημαϊκή εκπαίδευση αναπτύσσονται η επανεκπαίδευση, η διαρκής εκπαίδευση στην εργασία και η επαγγελματική εκπαίδευση.¹

Γ. ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Βασική αρχή για την επιβίωση και λειτουργία του ανθρώπου είναι η ικανοποίηση των ανθρωπίνων ζωτικών αναγκών του.

Σχετικά με τα χαρακτηριστικά της κοινότητας με κριτήριο το είδος των αναγκών που ικανοποιούνται στα πλαίσιά της, πρέπει να διευκρινισθεί ότι δεν υπάρχουν "φυσικές ανάγκες" (π.χ. ο "αέρας" δεν είναι ανάγκη, αλλά ζωτική προϋπόθεση), αλλά "ζωτικές ανάγκες" ή "ανάγκες επιβίωσης", όπως είναι οι ανάγκες τροφής, η ανάγκη κοινωνικής επαφής και συνεργασίας, η ανάγκη για δράση κ.α.

Οι ζωτικές ανάγκες διακρίνονται από τις "ανθρώπινες ανάγκες" και μέσα σ' αυτές διακρίνονται οι πραγματικές ανθρώπινες ανάγκες, στις οποίες τα φυσικά ερεθίσματα δεν παίζουν άμεσο ρόλο στην επιθυμία και στην προσπάθεια για να τις επιτύχουμε. Αυτές οι ανάγκες τείνουν προς στόχους που "τέτοιοι είναι ανάμεσα σ' άλλους η ανάπαυση, οι πνευματικές δραστηριότητες, η φιλία, η επιθυμία για αυτοπραγμάτωση, η ανάγκη για ηθική". Τέτοιες είναι επιπλέον οι πραγματικές αλλοτριωμένες ανάγκες, όπως το χρήμα, η εξουσία, η κτήση. Συνοψίζοντας την αναφορά αυτή στις ανθρώπινες ανάγκες, προβάλλουν οι εξής κατηγορίες: 1) Ζωτικές κοινωνικές ανάγκες/ανθρώπινες ανάγκες, 2) ανθρώπινες ανάγκες α) πραγματικές (μη αλλοτριωμένες, ποιοτικές) β) τεχνητές (αλλοτριωμένες, ποσοτικές).²

Ο χώρος (μπορεί να ορισθεί και σαν μήτρα ή φωλιά) ανταποκρίνεται με ένα τριπλό τρόπο στο άτομο και στην ομάδα: 1) βιολογικά, 2) κοινωνικά, και 3) ψυχολογικά. Όμως ο διαχωρισμός αυτός είναι συμβατικός και σχηματοποιητικός, γιατί τα όρια των τριών αυτών όρων επικαλύπτονται συχνά ή άλλοτε πάλι παρατηρούνται αναγωγές ή ταυτίσεις ανάμεσά τους. Ανεξάρτητα όμως από αυτά, η σχέση χώρου-ανθρώπου, είναι σχέση αμοιβαία, στη μορφή του ετεροπροσδιορισμού και της αλληλεπίδρασης του τύπου: "ατομική/ομαδική συμπεριφορά = δομή χώρου" (παραγωγή/χρήση χώρου = δομή χώρου).

Μέσα σ' αυτή τη σχέση γίνονται κατανοητές και βρίσκουν τη σημασία τους, οι ιδιότητες της κοινοτικής δομής του χώρου. Η επίδραση του χώρου στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς είναι σημαντική: η δομή του και η υφή του επιδρά (και μέχρις ενός σημείου καθορίζει) κινησιολογισθητηριακά και ψυχολογικά τη συμπεριφορά. Ο κανονικοποιημένος χώρος των "εν σειρά" διατεταγμένων στοιχείων, επιβάλλει μια κανονικοποιημένη συμπεριφορά, που με τη σειρά της γίνεται συνιστώσα μιας "κανονικής" (υποταγμένης στις κυρίαρχες δομές) συμπεριφοράς.

Εξετάζοντας την πλευρά της φυσιολογίας του ανθρώπου, διαπιστώνεται ότι στον άνθρωπο συνλειτουργούν και τα τρία επίπεδα οργάνωσης του εγκεφάλου.

1) Ο παλαιοεγκέφαλος, που ανταποκρίνεται στις θεμελιώδεις ανάγκες τροφής, αναπαραγωγής, κ.α. ή βιολογικές ανάγκες που τροφοδοτούνται από ενδογενείς πληροφορίες.

2) Το δρεπανοειδές σύστημα (*Limbic System*) που αντιστοιχεί στις κοινωνικές ανάγκες, που ένα μέρος τους συγκροτείται από τις "συνήθειες" και

τη "μνήμη", που με τη σειρά τους συνιστούν τους "κοινωνικούς αυτοματισμούς" και τροφοδοτούνται από "εξωγενείς πληροφορίες" (π.χ. κώδικας ηθικής, κανόνες συμπεριφοράς, ερεθίσματα από το χώρο).

3) Ο νεοεγκέφαλος, (νεοφλοιός-συνειρμικό σύστημα - *Association system*) που είναι έδρα της δημιουργικής φαντασίας, με τη βοήθεια της οποίας από ενδογενείς και κυρίως εξωγενείς πληροφορίες, δημιουργούνται νέοι πρωτότυποι σχηματισμοί (νέες δομές). Οι ανάγκες του συστήματος αυτού ονομάζονται "δημιουργικές ανάγκες".^{2 6}

Χρησιμοποιώντας την ανάλυση των συστημάτων ο άνθρωπος μπορεί να αναλυθεί σε επιμέρους επίπεδα λειτουργίας: α) 1ο επίπεδο η είσοδος και η έξοδος του συστήματος, β) 2ο επίπεδο τα κίνητρα συμπεριφοράς, τα συναισθήματα, οι ανάγκες, γ) 3ο επίπεδο οι γνωστικές λειτουργίες, δ) 4ο επίπεδο το τμήμα του ΚΝΣ που ελέγχει το τι γίνεται στα κατώτερα επίπεδα, δημιουργεί τα μοντέλα και τα πρότυπα μάθησης, ε) 5ο επίπεδο η επεξεργασία της γλωσσικής επικοινωνίας, η ικανοποίηση των κοινωνικών λειτουργιών του εγκεφάλου. Γενικά ο άνθρωπος αναλύεται σαν ένα σύστημα όπου α) επεξεργάζεται πληροφορίες, β) έχει τη δομή συστήματος προσανατολισμένου στην ικανοποίηση κάποιου σκοπού, γ) υφίσταται ιεραρχική οργάνωση, δ) καθίσταται δυνατή η ενοποίηση και ολοκλήρωση των συναισθηματικών με τις γνωστικές λειτουργίες.^{7 8}

Η διαπροσωπική επικοινωνία αλλά και η εσωτερική επικοινωνία στο επίπεδο του ατόμου λειτουργεί από την αλληλεπίδραση γνωστικών και συναισθηματικών κυκλωμάτων.

Ο άνθρωπος ως προς το περιβάλλον του, φυσικό και κοινωνικό, λειτουργεί σύμφωνα με τους κανόνες των ανοικτών συστημάτων. Η ανταλλαγή πληροφοριών και κατ' επέκταση ενέργειας ανάμεσα στο άτομο (*i*) και στο περιβάλλον (*g*) προσδιορίζει το ενεργειακό επίπεδο (ή το επίπεδο εντροπίας) του ανθρωπίνου συστήματος την κάθε συγκεκριμένη χρονική στιγμή και συμβολικά παρίσταται από τον τύπο $dS(t) = diS + deS$.⁶

Δ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κάθε νέα πολιτική πρέπει να αντιμετωπίζει θετικά τη δράση που παράγεται από τις ανάγκες, να προσεγγίζει τους στόχους που δημιουργεί η δράση ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες.^{4 5}

Έχουμε ξεπεράσει το νευτονικό σύστημα σκέψης του 17ου αιώνα, στο οποίο τα πάντα λειτουργούσαν στα πλαίσια μιας άκαμπτης ιεραρχίας και τίποτε δεν προσδιοριζόταν από την τύχη.

Η αμφισβήτηση σε συνδυασμό με τη δημιουργία είναι οι δημιουργοί του ΤΚΑ. Είναι χαρακτηριστικό ότι όταν το σύστημα τείνει να χάσει την ισορροπία του, τότε αναδύονται ανορθολογικοί τρόποι συμπεριφοράς (το σύστημα γίνεται μη γραμμικό) και από τα μικρά ρήγματα αναπτύσσονται

νέες αναλογίες και δημιουργούνται νέες καταστάσεις.¹¹

Με όλα αυτά δεν ισχυρίζομαι ότι δημιουργείται ένας καινούργιος τύπος ανθρώπου, αλλά αναπτύσσεται ένας νέος κοινωνικός χαρακτήρας. Στην περίοδο αυτή ζούμε τη σύγκρουση του δεύτερου και τρίτου κύματος. Αυτή η σύγκρουση παράγει κοινωνική ένταση και αναδύονται νέες πολιτικές σε θέματα τάξεων, φυλής, φύλου και κοινωνικής οργάνωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ARMSTRONG M. (1986). *How to be a better manager*, Kogan Page, London.
2. ΓΕΡΟΥΚΑΛΗΣ Δ. (1986). Σχέση Περιβάλλοντος και νευρωτισμού σε δείγματα ελληνικού πληθυσμού. Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα.
3. ΔΕΚΛΕΡΗΣ Μ. (1986). Συστημική θεωρία κράτους και δικαίου, στη Συστημική θεωρία, Εκδ. Σακκουλά, Αθήνα.
4. ΙΑΤΡΙΔΗΣ Δ. (1980) *Social planning and policy alternatives in Greece*, NCSR, Athenes, 1980.
5. ΙΑΤΡΙΔΗΣ Δ. (1986) Ο Κοινωνικός σχεδιασμός σαν διαδικασία παρέμβασης, Κοινωνική Εργασία 3:155.
6. JANTSCH E. WADDINGTON C, (1976) *Evolution an consious-ners: human systems in transition*, R. Mass. Addisson, Wesley, USA.
7. PARITSIS N, STEWART (1982) *Adaptional problems in natural intelligent systems with changes in environmental variety*, in R. Trappale (et) *Cybernetics and Systems Research*, Amsterdam North Holland Publ. Co.
8. PARITSIS N. (1985): *A model of man as a hierarchical purposeful intelligent system*, 31 Annual Meeting Soc. Gen. Systems Res L.A. California.
9. TOFFLER A. (1980) *The third wave*, PanBooks Williams Collins Sons and Co. Ltd, London.
10. ΤΟΦΛΕΡ ΑΛΒΙΝ (1985) Θέσεις και προβλέψεις, Εκδ. Κάκτος, Αθήνα.
11. ΤΟΦΛΕΡ Α. (1987) Αστάθεια, αταξία και τύχη μας κυβερνούν, Ο.Τ. 24. 9. 87 σελ. 47.
12. UNESCO (1977) *Thinking ahead: Unesco and the challenges of today and tomorrow*, Paris.